

EMRÎ DÎVÂNI'NDA KÂBE MAZMUNU

Mazmun of Kaaba in Emrî's Dîvân

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ÇELİK

Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye.
ramazancelik129@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received
01.11.2024

Kabul/Accepted
25.12.2024

Sayfa/ Page
128-138

Öz

Yeryüzünde inşa edilen ilk bina, ilk mabet ve Müslümanların kıblesi olan Kâbe; dinî mahiyetinin yanında kültür ve edebiyatımız açısından da çok önemli bir değerdir. Türk edebiyatında Kâbe; Hz. Âdem'den başlayarak diğer peygamberler, özellikle de Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. Muhammed'in (sav) hayatı ve peygamberlik dönemleri bakımından ele alınmıştır. Edebiyatımızda Kâbe konulu müstakil Kâbe-nameler yazılmakla beraber hac seyahatnameleri, menazil-i hac ya da menasik-i hac türündeki manzum ve mensur eserlerde Kâbe'nin İslam inancındaki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Edebî eserlerde Kâbe'nin dinî hususiyetleri ve hac ibadetindeki yeri hakkında bilgi verilmekle beraber bazı divan şairlerinin Kâbe'yi hakiki mahiyetinin dışında, soyut unsurları karşılamak amacıyla bir mazmun olarak değerlendirdiği görülmektedir. Divan şiiri estetiğinde Kâbe, teşbih, istiare gibi çeşitli edebî sanatlar yoluyla bir benzetme unsuru olarak da kullanılmıştır. Necatî Bey, Bakî, Ahmet Paşa, Taşlıcalı Yahya; Kâbe'yi şiirlerinde bu minvalde kullanan şairlerden bazılarıdır. Mazmunları kullanmada mahir bir sanatkâr olan Emrî (ö. 1575) de şiirlerinde Kâbe'yi benzetme unsuru olarak ele alan isimlerdendir. Onun şiirlerinde Kâbe'nin, âşık ve sevgiliyle ilgili çeşitli durumları aktarmada bir mazmun olarak kullanıldığı görülmektedir. Çalışmada Edirneli Emrî'nin *Dîvân*'ında "Kâbe" mazmunu ve beytü'l-harem, kible, mihrap, zemzem, Mekke kulpu gibi Kâbe ile alakalı kavramların ne manalara geldiği ve hangi benzetmelere konu edildiği incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan edebiyatı, Emrî Dîvânı, şiir, mazmun, Kâbe

Abstract

The Kaaba, the first building built on earth, the first temple and the qibla of Muslims, is a very important value in terms of our culture and literature as well as its religious nature. In Turkish literature, Kaaba has been discussed in terms of the life and prophetic periods of other prophets, especially Prophet Abraham, Prophet Ismail and Prophet Muhammad (peace be upon him), starting from Hz. Adam. In our literature, although independent Kaaba-names were written on the Kaaba, the place and importance of the Kaaba in Islamic belief was emphasized in verse and prose works in the genres of pilgrimage travelogues, menazil-i pilgrimage or menasik-i pilgrimage. Although literary works provide information about the religious characteristics of the Kaaba and its place in pilgrimage worship, it is seen that some divan poets use the Kaaba as a mazmun to meet abstract elements other than its real nature. In Divan poetry, the Kaaba is also used as an element of simile through various literary arts such as metaphor and simile. Necatî Bey, Bakî, Ahmet Pasha, Taşlıcalı Yahya are some of the poets who use the Kaaba in this way in their poems. Emrî (d. 1575), a skilled artist in the use of similes, is also one of the poets who used the Kaaba as an element of simile in his poems. In his poems, it is seen that Kaaba is used as a simile to convey various situations related to the lover and the beloved. In this study, it has been tried to analyze the meaning of the mazm of "Kaaba" and concepts related to Kaaba such as beytü'l-harem, qibla, mihrab, zemzem, Mecca handle in Emrî's *Dîvân* of Edirne and which similes they are subjected to.

Keywords: Divan literature, *Dîvân* of Emrî, poetry, metaphor, Kaaba

Atf/Citation: Çelik, R. (2024). Emrî Dîvânı'nda Kâbe Mazmunu. *International Journal of Filologia*. ISSN: 2667-7318 7(12), 128-138.

Giriş

Kâbe, yeryüzünde inşa edilen ilk ibadet yeri,¹ Allah'ın evi, Müslümanların kiblesi ve en kutsal mekânıdır. İlk olarak insanlığın atası Hz. Âdem tarafından yapıldığına inanılan Kâbe, daha sonra Hz. İbrahim ve Hz. İsmail tarafından temelleri yükseltilip yeniden inşa edilmiştir.² Genel kanaate göre Hz. İbrahim'den Hz. Peygamber (sav) dönemine kadar üç defa daha yenilenmiştir. Kureyş'in 605 yılında Kâbe'yi yeniden inşası sırasında Hz. Peygamber'in (sav), amcası Abbas ile birlikte taş taşıdığı ve Hacerülesved taşını yerine koyma şerefini kazanmak isteyen kabileler arasındaki muhtemel çatışmayı önlediği bilinmektedir (Ünal, 2001, s. 16). Kâbe namaz ve hac ibadetlerinde çok önemli yeri olan kutsal bir mekândır. Namazda Kâbe'nin bulunduğu yöne yani kibleye dönmek, hac ve umrede Kâbe'yi tavaf etmek bu ibadetlerin şartlarından (Yaşaroğlu, 2001, s. 21). Kâbe ve Mekke tarihiyle ilgili eserlerde Kâbe'yle birlikte Altınoluk, Hacerülesved, Hicr, Mültezem, Makam-ı İbrahim ve Rüknülyemani gibi unsurların fazileti ve bu mekânlarda yapılan dua ve ibadetlerin adabı hakkında birçok rivayet nakledilmiştir (Yaşaroğlu, 2001, s. 22). Hz. Peygamber'in (sav) "Kâbe'ye giren kimse günahları bağışlanmış olarak çıkar." (Taberânî, XI, s. 142, 160-161; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki, V, s. 158) dediği ifade edilmektedir (Yaşaroğlu, 2001, s. 21).

Kâbe, dinî öneminin yanı sıra kültür ve edebiyat hayatımızda da çok mühim bir yere sahiptir. Türk İslâm edebiyatında Kâbe; özellikle Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. İsmail gibi peygamberler ve hac ibadeti ile olan ilgisi yönüyle ele alınmıştır. Kâbe'den bahsedilirken tavaf, zenzem, Hacerülesved, Safa, Merve, say, telbiye, ihram gibi unsurlar zikredilmiş; hacca dair ayet ve hadis iktibasları yapılmıştır. Edebî eserlerde Kâbe; *Beyt-i ma'mûr*, *Beytullah*, *Beyt-i atîk*, *Kâbe-i Muazzama*, *Harem-i şerif* gibi adlarla anılmıştır. Kâbe ziyareti, Kâbe örtüsü, Kâbe toprağı, Kâbe özlemi çeşitli menkabe, hikâye, hatıra ve şiirlere konu olmuştur (Uzun, 2001, s. 23). Birçok şair, divanında ya da mesnevisinde Kâbe veya hac ile ilgili motiflere yer vermiştir. Edebiyatımızda müstakil "Kâbe-nameler" yazılmıştır. Abdurrahman Gubârî'nin (ö. 974/1566), *Kâ'be-nâme* mesnevisi, Sâfi'nin 1131 (1719) yılında yazdığı *Kâ'benâme*'si, Ebû'l-Fazl Muhammed ve Ali b. Osman el-Üşî'nin *Kâ'benâmeleri* bu grupta yer almaktadır. Bununla beraber manzum ve mensur birçok eserde doğrudan ya da dolaylı olarak Müslümanların kiblesi olan Kâbe ele alınmış; çeşitli mazmun, istiare ve teşbihlere konu olmuştur. Ayrıca hac yolculuğunu ya da haccın rükünleri ve faziletlerini anlatan menazil-i hac ya da menasik-i hac türündeki eserlerde de Kâbe'nin keyfiyet ve önemi üzerinde durulmuştur. Gubârî'nin 700 beyitlik *Menasik-i Hacc*'ı ve *Mesahatname* adlı mensur eseri, Abdurrahman Hibri'nin *Menâsik-i Mesâlik*'i, Sulhi'nin *Der Beyân-ı Aded-i Menâzil-i Hicâz* adlı mesnevisi, Moralı Bahtî'nin *Manzûme fî menâsiki'l-hacc*'ı, Seyyid Hasan Rızâ'nın *Tuhfetü'l-menâzili'l-Kâ'be*'si, Abdülkadir Çelebi'nin *Menâzilü't-tarîk ilâ Beyti'llâhi'l-atîk* adlı mensur eseri, Seyyid İbrâhim Hanif Bey'in *Hâsıl-ı Hacc-ı Şerîf li-menâzili'l-Haremeyn*'i, Eyüp Sabri Paşa'nın *Mir'âtü'l-Haremeyn: Mir'âtü Mekke* bu eserlerden bazılarıdır (Ayrıntı için bk. Koşık, 2017, ss. 28-42; Kiraz, 2020, ss. 6-17). Doğrudan Kâbe konusunu işlemese de edebiyatımızın kurucu metinleri arasında sayılabilecek eserlerden Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin *Muhammediyye*'si, Ahmed Bican'ın *Envârü'l-âşikîn*'i ve Erzurumlu İbrâhim Hakki'nin *Mârifetnâme*'sinde Kâbe hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.

Türk edebiyatında Kâbe hakkında yazılan ilk müstakil şiir, Hoca Ahmet Yesevî'ye aittir (Uzun, 2001, s. 24). Onun *Dîvân-ı Hikmet*'indeki 58. hikmette, muhtemelen hac niyetiyle, Kâbe'ye gitme arzusu dile getirilir. Bu seyahat öncesinde Hoca Ahmet, dostlarından rızalık ve helallik ister. Şiirin ilk beyitleri şöyledir:

Niyyet kılduk Kabege rızâ bolung döstlarım

Yâ ölgeymiz kilgeymiz rızâ bolung döstlarım

Niyyet kılduk Kabe'ge hak Mustafâ ravzığa

¹ Bu husus *Kur'ân-ı Kerim*'de şu ayetle ifade edilir: "Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, elbette Mekke'de, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâ'be'dir." (Âl-i İmran 3/96). Çalışmada zikredilen ayet mealleri şu eserden alınmıştır: (*Kur'ân-ı Kerim Meâli*, 2011).

² "Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyor, 'Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin' diyorlardı." (el-Bakara 2/127).

Nasîb kılığın barçağa rızâ bolung dostlarım (Hakkulov, 1998, s. 269).

Türk edebiyatında Kâbe'nin dinî mahiyeti ve ibadetteki yeri üzerinde durulmakla beraber özellikle divan şairlerinin Kâbe'yi gerçek anlamı dışında, soyut unsurları karşılamak amacıyla bir mazmun olarak ele aldığı görülmektedir. Necatî Bey'in "Kıblem" redifli gazeli buna örnektir. *Eşigüñden yüzüm dönerse dönsün bir yaña kıblem/ Kapuña doğru geldim ben senin a Ka'bem a kıblem* (Necâtî Bey, 1963, s. 348) matlalı şiirde şair, sevgiliyi Kâbe, sevgilinin bulunduğu mekânı da kible olarak nitelmiş; dön- fiiliyle Kâbe tavafı arasında ilgi kurmuştur. Bakî, Ahmet Paşa, Kanunî Sultan Süleyman, Taşlıcalı Yahya gibi divan şairleri şiirlerinde Kâbe'yi bu anlayışla ele alan şairlerdendir. Edirneli Emrî (ö. 1575) de bu gruba dâhil olan 16. yüzyıl divan şairidir. Mazmunları kullanmada maharetli bir şair olan Emrî, *Dîvân*'ındaki şiirlerin genelinde, dinî unsurları gerçek anlamı dışında birer benzetme unsuru olarak kullanmıştır. Şairin Kâbe ile âşık ve sevgilinin çeşitli yönleri arasında orijinal benzetmeler kurması, bu çalışmanın ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu çalışmada Emrî'nin *Dîvân*'ında Kâbe mazmunu ile kible, mihrap, beyt, zemzem kelimeleri etrafında nasıl bir dünya ve bakış açısı oluşturulduğu incelenmeye çalışılmıştır.

1. MAZMUN NEDİR?

Dîvân'daki "Kâbe" mazmununa geçmeden önce "mazmun" hakkında kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Sözlükler, "mazmun" kelimesinin Arapça "zımn" kelimesinden geldiğini söyledikten sonra "Mânâ, meal, mefhum, nükteli, sanatlı ve cinaslı güzel söz, kavram, ödenmesi lazım gelen şey, ince söz. Edebiyatta bazı özel kavram ve düşüncelerin ifadesinde kullanılan klişeleşmiş söz ve anlatımlar. Bir şeyi özelliklerini çağrıştırarak kelime grupları içinde gizlemek." (Devellioğlu, 2001, s. 590; Pala, 1999a, s. 263; Şemsettin Sami, 2019, s. 1361) gibi karşılıklar vermektedir. Çeşitli sözlükler kelimeye bu anlamları vermekle beraber, mazmunun herkesçe kabul edilen net bir tanımı yapılmamıştır. Ömer Faruk Akün *İslam Ansiklopedisi*'ndeki "Divan Edebiyatı" maddesinde konuyu ele alır. Ona göre mazmun "Divan şiirinde bir motifteki bağlı unsur, yani biri zikredildiğinde diğeri de mutlaka onunla beraber gelen hazır unsurlar ilgisi" demektir (Akün, 1994, s. 422). Mine Mengi'ye göre mazmun kelimesi, "anlam, öz, verilmek istenen düşünce" ile "şiirde ustaca söylenmiş söz, ince zarif anlatım" ifadeleri yerine kullanılır. "Mazmun, divan edebiyatının kendi dünyası içindeki bilinen hayal, inanış ve düşüncelerin beyit ya da beyitlerdeki dolaylı anlatımıdır." (Mengi, 2000, s. 34). Mazmunda bir giz ve gizem vardır. İskender Pala'ya göre bir gizemli ifade olan mazmun şairlerin hünerlerini sergiledikleri bir sanattır. "Beyitte gizlenen mazmunu keşfedebilen okuyucu, şiirle sağlıklı bir bağ kurar, okuduğu şiirden hoşlanır ve gerçek manâsını anlamış sayılır. Divan şiirinin en cazip tılsımı, karizması ve güzelliği de burada gizlidir." (Pala, 1999b, s. 400). Mazmunlar, şairlerin şiirde yürünmemiş, yeni bir yol arayışıdır. Bilinen kelimelere sembolik ve yeni anlamlar yükleme sanatıdır. Özellikle divan şiirinde, gönüller tahtının şahı olan sevgilinin her bir uzvu bir mazmun olmuş ve bu uzuvlara birbirinden ilginç manalar yüklenmiştir (Ayrıntı için bk. Uçar, 1995; Onay, 2004; Şenödeyici, 2020). Bu çalışmada mazmunun "tedai" yani çağrışım yönüne dikkat çekilmiştir. Şiirde zikredilen sembolik bir kelimenin, gerçek anlamı dışında âşık ya da sevgilinin herhangi bir vasfı ile benzerlik kurulması yönü esas alınmıştır.

2. EMRÎ HAYATI VE ESERLERİ

Emrî (ö. 983/1575), asıl adı Emrullah olan ve kaynaklarda genellikle Emrî Çelebi ya da Emrullah Çelebi olarak geçen 16. yüzyıl divan şairidir. Edirnelidir. Kınalızâde Ali Çelebi, Edirne kadısı olunca onu Yıldırım Bayezid Medresesi'nde anlamı vakıf mallarına bakmak demek olan tevliyet vazifesine getirmiştir. Ömrünü tevliyet hizmetleriyle geçirmiştir. Müstağni ve münzevi karakter özelliklerinden dolayı herhangi bir devlet ricaline methiye şiiri yazmamış ve muhtemelen bundan dolayı devlet memuriyetinde yükselmemiştir. Hayatı yoksulluk ve sıkıntı içinde geçmiştir (Saraç, 1995, s. 164). Muamma ve tarih düşürme ustası olarak bilinir. Muamma ile o kadar meşgul olmuştur ki bazı gazellerini de muamma gibi kaleme alması ve şiirlerinde kelime oyunlarına çokça yer vermesi kimi şiirlerinin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Muammaları kendisinden sonraki şairleri de etkilemiştir (Saraç, 1995, s. 164). Emrî, "divan şiirinin kendini bulduğu, orijinal ürünler verdiği ve sonraki yüzyılları etkilediği 16. yüzyılda, devrin kaynaklarında şiiri takdir edilen" (Saraç, t.y., s. 3) bir şair olarak görülür. Kendisinden önce hiçbir şairin kullanmadığı mazmunlar ve ince buluşlarla şiirini zenginleştirmiştir. Dinî, tasavvufî ve efsanevî unsurlara çok yer vermemekle beraber hayal dünyasının

zenginliği ve sanatkârlık yönünün güçlü oluşu onun şiirine etkili bir lirizm katmıştır. Emrî'nin bilinen iki eseri *Dîvân*'ı ve muammalarıdır. *Dîvân*'ında 2 kaside 584 gazel bulunmaktadır. Döneminin sosyal ve kültürel özelliklerini yansıtmaya yönüyle *Dîvân*'ının zengin bir içeriği vardır (Demirkazık, 2012, s. 52). Şair, aruz ölçüsünü başarıyla kullanması, ifadeye canlılık katan atasözlerine, deyimlere ve orijinal mazmunlara yer vermesi bakımından sağlam bir üsluba sahiptir. Bu ilginç üslup ve zengin muhteva, araştırmacıların dikkatini çekmiş ve onun şiirlerinin farklı yönleriyle ele alınmasına vesile olmuştur (Alvan, 2005; Kaya, 2011; Demirkazık, 2012; Kaplan, 2012; Doğan, 2016; Yılmaz, 2019; Yılmaz, 2024).

3. EMRÎ DÎVÂN'INDA KÂBE³

Kâbe, insanlığın ilk ibadethanesi ve Müslümanların kiblesi olması dolayısıyla edebiyatta bir mazmun olarak da ele alınmıştır. Hem tasavvuf edebiyatında hem divan edebiyatında Kâbe mazmunu ile değişik sembolik anlam ve anlatımlar meydana getirilmiştir. Tasavvufta âşığın gönlü Kâbe olarak görülmüş ve gönlün manevî temizliğine önem verilmiştir. Divan edebiyatında Kâbe'ye isnat edilen kutsallık sevgilinin bulunduğu, yaşadığı yere isnat edilir. Bu hem sevgiliye verilen değeri hem de Kâbe'nin İslam dini için önemini gösterir. Divan şiirinde Kâbe mazmunu ile aşk arasında çeşitli münasebetler kurulmuş, âşığın kiblesi olan sevgili Kâbe ile özdeşleştirilmiştir. Sevgilinin mekânı Kâbe gibi düşünülmüş ve bu mekân âşıkların tavaf alanı olarak tasvir edilmiştir (Pala, 1999a, s. 220). Bazı şairler mübalağalı bir üslupla sevgilinin bulunduğu mekânı ziyaret etmeyi Kâbe'yi tavaf etmekten daha üstün görmüş, sevgilinin mahallesini haccedip kendilerini sevgili yolunda kurban etmek istediklerini dile getirmişlerdir. Kim şairlere göre hac ibadetini yapmak maksadıyla Kâbe'ye varmak için birçok yol zahmetine katlanıldığı gibi sevgilinin mahalline ulaşmak için de birçok eziyet ve sıkıntıya katlanmak gerektirir. Bununla beraber Kâbe'ye gayr-i müslimlerin girişi haram olduğu gibi Kâbe kutsiyetindeki sevgilinin muhitine de yabancıları, ağyarı, rakibi yaklaştırmamak gerekir. Şiirlerde sevgilinin yüzü Kâbe'ye teşbih edilince siyah kıvrımlı saçları da Kâbe örtüsüne ya da Kâbe'nin kapı halkasına benzetilir (Uzun, 2009, s. 333-339). Yüzlerce yıllık edebiyat geleneğinde sevgilinin yüzü, saçları, yüzündeki ben, ayva tüyleri, âşığın gözyaşları ile Kâbe, Hacer'ül Esvet, zemzem, Bilâl-i Habeşî, Kâbe örtüsü arasında teşbihler, temsiller, istiareler, mazmunlar oluşturulmuş ve zengin bir semboller dünyası vücuda getirilmiştir.

Emrî Dîvânı'nda Kâbe, divan edebiyatı geleneğinde görüldüğü üzere genellikle soyut ve mecazî bir bakış açısıyla, beşerî aşkı anlatmada bir mazmun olarak ele alınmıştır. *Dîvân*'daki beş beyitlik bir gazelde sevgilinin vasıfları ile Kâbe arasında bağlantı kurulur. Gazelde sevgilinin mekânı "Beytü'l harem" olarak görülür. Şiirde Kâbe'nin duvarlarının ve örtüsünün Müslümanlar tarafından saygı ile öpülmesi geleneğine atıf yapılır. Şair, *öp* redifli gazelinin özellikle ilk üç beytinde Kâbe'nin kutsallığını sevgilinin şahsına ve onun bulunduğu mekâna atfeder. Hz. Muhammed'in (sav) "Kâbe'nin duvarlarına alnını ve yanağını sürdüğü, dua ve istiğfar ettiği, her köşesine giderek tekbir, tehlil ve tesbihte bulunduğu" rivayet edilir (Yaşaroğlu, 2001, s. 21). Müslümanlar Kâbe ziyareti sırasında bu sünnete ittiba ile Kâbe'ye yapışp dua ve istiğfar etmekte, duvarlarını öpmektedir. Tavaf esnasında Kâbe'nin duvarlarına yapışmak, kapısına sarılmak, aslı cennetten geldiğine inanılan Hacerülesvet taşını ve Kâbe duvarlarını öpmek müminler için en kutsal vazifelerden sayılır. Şair Emrî'ye göre sevgilinin eşiği âşığın ruhunun kiblesidir. Âşık, hak aşıkıyla yananların Kâbe'yi tavaf ettiği gibi her daim maşukunun vatanında dolaşır. Sevgilinin evinin kapısı, duvarları ve eşiği âşık için Kâbe kutsallığındadır. Kâbe'nin örtüsü, duvarları öpüldüğü gibi sevgilinin, âşığını büyüleyen hilekâr kâkülleleri de öyle öpülmelidir. Aşağıdaki beyitlerde şair; perde, Beytü'l-harem, sevgilinin yüzündeki ben ve amber-bâr ifadeleri arasında tenasüp sanatı yaparak ilahî aşkla beşerî aşk arasında bir nevi bağlantı kurar. Beyitlerde sevgilinin yüzü nur duası ve rahmet ayeti olarak tavsif edilir. Sevgili, eşiğine secde edilecek bir ruh kiblesi olarak tarif edilir. Sevgilinin vatanı Kâbe olarak görülür. O hâlde sevgilinin bulunduğu mekânı tavaf etmek, kapısını ve duvarların öpmek âşığın en kutsi vazifesidir. Beyitlerde sevgilinin kıvrımlı saçları Beytü'l-harem'in örtüsüne, benleri mis kokulu tespih tanesine, yüzü nur ayetine, ayva tüyleri rahmet ayetine, eşiği kibleye, bulunduğu mekân da Kâbe'ye teşbih edilir:

³ Bu çalışmada Yekta Saraç'ın hazırladığı Kültür ve Turizm Bakanlığının e-kitap sisteminde kayıtlı olan *Emrî Dîvânı* adlı eser esas alınmış, beyitlerin imlasına müdahale edilmemiştir. Çalışmada örneklenen beyitlerin sonuna nazım şekli, şiir ve beyit numaraları yazılmıştır (Saraç, t.y.).

Perde-i Beytül' haremür turre-i tarrârın öp

Dâne-i tesbîh-i cândur hâl-i 'anber-bârın öp

[(Sevgilinin) alınına dökülmüş gönül alıcı saçları Kâbe örtüsüdür, (onları) öp; mis kokulu beni can tespihinin tanesidir, (onu) öp.]

Yüzine sür yüzün ey bî-dil du'â-yı nûrdur

Âyet-i rahmetdür ey miskîn hat-ı jengârın öp

[Ey âşik! Nur duasıdır, (sevgilinin) yüzünü yüzüne sür. Ey miskin! Rahmet ayetidir, bakır yeşili rengindeki ayva tüylerini öp.]

İşigine secde kıl kim kıble-gâh-ı rûhdur

Ka'bedür kûyın tavâf eyle der ü dîvârın öp (G. 57/1-3)

[Eşiğine secde kıl ki ruhun kıblegâhıdır. (Sevgilinin) vatanı Kâbe'dir; (orayı) tavaf eyle, kapı ve duvarlarını öp.]

Dîvân'da Kâbe damında ezan okuyan Bilâl-i Habeşî de bir mazmun olarak zikredilir. Künyesi Ebû Abdillâh (Ebû Abdilkerîm veya Ebû Amr) Bilâl b. Rebâh (ö. 20/641) olan bu sahabe, Habeşli bir köledir. İlk Müslümanlardandır. Bunun için uzun yıllar müşriklerin işkencelerine katlanmıştır. Hz. Peygamber'in (sav) ilk müezzini (Fayda, 1992, s. 152). Onun siyahî oluşu ve Kâbe damına çıkıp ezan okuması şiirlerde bir mazmun olarak zikredilmesine vesile olmuştur. Özellikle sevgilinin yüzündeki hâl yani ben, birçok benzetme unsuru ile beraber Bilâl-i Habeşî ile de ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin parlak yanağını kâkülü, ayva tüyleri ve beni örter. Şair Kâbe ile sevgilinin yüzü arasında münasebet kurar. Sevgilinin yüzü, âşığına göre kutsal ibadet mekânı ve Müslümanların kıblesi Kâbe gibidir (Erdoğan, 2013, s. 200). Kâbe örtüleri genel olarak beyaz, yeşil, kırmızı ve siyah renkte olmakla birlikte son zamanlarda siyah örtü Kâbe'ye giydirilen yegâne örtü olmuştur (Can, 1993, s. 82). Bilâl Mekke'nin fethinden sonra Hz Muhammed'in (sav) emri ile Kâbe damına çıkıp güzel ve müessir sesiyle ezan okumuştur. Şair bu tarihî hadiseye telmih yaparak sevgilinin yüzünü Kâbe'ye, yüzündeki beni de siyahlığından dolayı Bilâl-i Habeşî'ye benzetmiştir. Nasıl ki Bilâl, Kâbe'yi siyah atlas ile örtmüşse sevgilinin nur yüzünü de kâkülü, ayva tüyleri ve beni örtmektedir. Aşağıdaki beyitte kâkül, hâl, hatt (ayva tüyleri), siyah atlas, Kâbe ve Bilâl kelimeleri arasında tenasüp sanatı yapılmıştır. Bununla beraber kâkül- siyah atlas, hatt-Kâbe, hâl-Bilâl kelimeleri arasında leff ü neşr-i mürettep yapılmıştır:

Ruh-ı pür-nûr-ı yârı kâkül ü hattıyla hâl örter

Siyeh atlaslar ile Ka'beyi gûyâ Bilâl örter (G. 198/1)

[Ayva tüyleri ve beni sevgilinin nurlu yanağını örter; sanki Bilâl, Kâbe'yi siyah atlaslar ile örter.]

Aşağıdaki beyitte Bilâl-i Habeşî yine benzer bir manada kullanılır. Sevgilinin güzelliği Harem-i şerif'e yani Kâbe'ye teşbih edilmiş; sevgilinin yüzündeki mis kokulu ben, Kâbe'ye yüz süren ya da ezan okumak için Kâbe duvarına tırmanan Bilâl'e benzetilmiştir. Beyitte harîm-i hüsn-Kâbe, hâl-Bilâl kelimeleri arasında leff ü neşr-i gayr-ı mürettep sanatı yapılmıştır:

Gör harîm-i hüsn içre hâl-i 'anber-fâmını

San Bilâl urdu yüzini Ka'benün dîvârına (G. 433/5)

[(Sevgilinin) güzellik haremde mis kokular saçan benini gör; sanki Bilâl, yüzünü Kâbe duvarına sürdü.]

Aşağıdaki beyitte zikredilen Şam şehri, İslâmî dönemde hac yolculuklarının önemli bir merkezidir. Bu dönemde Şam; Mekke, Medine, Kudüs'ten sonra dördüncü kutsal şehir olarak görülmüştür. Hükümdarlar mukaddes beldeler üzerinde olan bu şehre öneme vermiştir. Hicaz yolu üzerindeki Şam, önemli bir ticaret ve kültür şehri olmuştur. Halk arasında Şam ismi bütün Suriye bölgesini kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Merkezî şehrin ismi Dımaşk (Dımaşk)'tır. Ayrıca "Şam" kelimesi akşam anlamına da gelir ve "klasik Türk şiirinde Şam, daha çok kelimenin akşam anlamını çağrıştıracak şekilde tevriyeli kullanılır. Akşam kelimesi karalık, siyahlık ifade etmesi nedeniyle çoğu zaman

sevgilinin saçıyla beraber anılır.” (Topal, 2012, s. 54). Hac güzergâhı üzerinde bulunan Şam, hacıların, kervan ve kafilelerin konak yeridir. Sevad ise “karanlık, Aşağı Irak bölgesi” gibi anlamlara gelmekle beraber “bir şehrin dışındaki karartı hâlinde görülen bağ, bostan, köy vb. yerler” hakkında da kullanılan bir tabirdir. Beyitlerde zikri geçen “amber” kelimesine sözlükler “Hint denizlerinde yaşayan bir çeşit ada balığından elde edilen yumuşak, yapışkan ve kara renkte, güzel kokulu bir madde. Güzel koku, güzellerin saçı.” (Devellioğlu, 2001, s. 33; Pala, 1999a, s. 30) anlamlarını vermektedir. Yukarıdaki bilgilere göre şair, hacıların Şam’dan Kâbe’ye hızlı bir şekilde gelmesi ile gönlünün sevgilinin güzelliği karşısında etkilenip ona yönelmesi arasında münasebet kurar. Şairin gönlü, amber kokulu saçlarından hızlıca geçip sevgilinin Kâbe gibi güzel yüzüne ulaşmıştır. Bu beyitte de sevgilinin yüzü Kâbe’ye teşbih edilmiştir. Beyitte yüz-Kâbe, zülf-i ‘anber-fâm-sevâd-ı Şâm kelime ve kelime grupları arasında yine leff ü neşr-i mürettep sanatı yapılmıştır:

Yüzüne irişdi gönlüm zülf-i ‘anber-fâmdan

Ka‘beye bir gecede vardı sevâd-ı Şâmdan (G. 378/1)

[Gönlüm mis kokulu saçlarından (senin) yüzüne ulaştı; (sanki hacılar) bir gecede Şam’ın karanlıklarından Kâbe’ye vardı.]

Aşağıdaki beyitte sevgilinin güzelliği ile Kâbe arasında ilgi kurulmuştur. Divan şiiri geleneğinde sevgili âşığına birçok eziyet çektirir, acımasızdır (Gönel, 2010, s. 209). Bundan dolayı can alıcı, zalim, katil hatta imansız gibi birçok olumsuz sıfatla nitelendirilir. Saç da siyahlığından ve kıvrım kıvrım oluşundan dolayı küfür alameti olarak görülür. Yılan, akrep, fitne, câdû, hırsız gibi olumsuz benzetmelerle anılır. Bu sıfatlardan biri de dinsizliktir. Beyitte sevgilinin saçlarına dinsiz denilmemesi gerektiği, onun gizli din tuttuğu ifade edilir. Sevgilinin güzelliği Kâbe’ye teşbih edilir:

Gizlü dîn tutardı zülfüñ dime kim bî-dîn idi

Ey cemâli Ka‘be nûr olsun yiri miskîn idi (G. 527/1)

[Gizli din tutardı, (sakın) saçlarına dinsiz deme. Ey güzelliği Kâbe (gibi olan sevgili)! Yeri nur olsun, miskin idi.]

Kâbe muhafızları Araplardan oluşur. Divan şiirinde “Arap” kelimesi genellikle “zenci, siyah” anlamlarında kullanılmıştır. Bununla beraber “Araplar, genellikle, ‘düzd, uğru, sârik’ gibi kelimelerle ‘hırsız’ olarak nitelendirilirler. Ayrıca gece bekçisi (pâsbân) ve harem hizmetçisi olarak da vasıflandırılmışlardır.” (Kavaklıyazı, 2016, s. 236) “Arap” kelimesinin bu anlamlarıyla sevgilinin saçları arasında bağlantı kurulmuştur. Sevgilinin mahallesine ihtiyat ve korku ile gidilmelidir. Çünkü sevgilinin saçları korku veren Arap bekçiler gibidir. Aşağıdaki beyitte Kâbe sevgilinin bulunduğu mekân, sevgilinin saçları da o mekânın korku veren muhafızı gibi düşünülmüştür. Kûy-Kâbe, saç-Arap kelimeleri arasında leff ü neşr-i mürettep sanatı yapılmıştır:

Varan kûyına havf eyler saçından

Gidenler Ka‘beye korkar ‘Arabdan (G. 401/3)

[(Sevgilinin) mahallesine giden saçından korkar; (nitekim) Kâbe’ye gidenler Arap’tan (bekçiden) korkar.]

Dîvân’daki bazı beyitlerde şair, sevgilinin kendisini bizzat Kâbe olarak niteler. Aşağıdaki iki beyitte sevgili Kâbe’ye benzetilmiştir. Divan şiirinde istiare yoluyla sevgiliye büt (put) ya da sanem adı verilir. Bu benzetme ile sevgilinin kilise duvarlarındaki mozaik işlemeli tasvirlerdeki kadar güzel olduğu dile getirilir (Pala, 1999a, s. 76). Bununla beraber beyitte Kâbe ve put kelimeleri arasında da bir ilgi kurulmuştur. Mekke’nin fethinden evvel Kâbe putlarla doluydu. Hz. İbrahim’den sonra “Mekke’de putperestliğin başlamasıyla müşrikler Kâbe ve çevresine çok sayıda put dikerek burayı puthâneye çevirdiler.” (Ünal, 2001, s. 16). Hz. Peygamber (sav) Mekke’yi fethettikten sonra Kâbe’yi putlardan temizletip şükür namazı kılmıştır (Ünal, 2001, s. 19). Kâfirler puta taparken Müslümanlar Kâbe’ye yönelip namaz kılar. Beyitte bu hususlara da atıf vardır. Kâbe örtüsü yere kadar uzandığı gibi sevgilinin eteği de uzundur, yerlere değer. Kâbe’yi tavaf edenler örtüsüne yüz sürdükleri gibi âşiklar da put gibi güzel sevgilinin eteğine yüz sürerler. Beyitte “Kâbe” ile istiare, “yir” kelimesi ile de teşhis sanatı yapılmıştır. “Yüz sürmek” kelime grubu gerçek anlamda “yüzünü bir eşyaya sürmek” şeklinde

anlaşılacağı gibi deyim anlamıyla “aşırı sevgi göstermek için yere eğilmek” şeklinde de anlaşılabilir. Beyitte bu ifade, her iki anlamı da karşılayacak biçimde tevriyeli kullanılmıştır:

Ol sanem dirmiş ki Emrî Ka'be mi sanur beni

Yir ile olup berâber yüz sürer dâmânuma (G. 445/5)

[O put (gibi güzel sevgili) dermiş ki Emrî beni Kâbe mi sanır(mış ki) yer ile birlikte eteğime yüz sürer.]

Aşağıdaki beyitte de Kâbe örtüsü ve sevgilinin kıyafetleri arasında ilişki kurulmuştur. Sevgilinin ihtişamlı kıyafetleri ya da peçeli hâli Kâbe'ye benzetilmiştir. Kıyafetlerini ya da yüz örtüsünü çıkaran sevgili, bulutsuz gökyüzünde parıl parıl parlayan güneşe teşbih edilmiştir:

Mânend-i Ka'be sen turur olsañ nikâb ile

Hurşîd-i bî-sehâba dönersin nikâbsuz (G. 203/4)

[Sen yüz örtüsü ile Kâbe gibi olursun, peçesiz olduğunda ise bulutsuz güneşe benzersin.]

Kâbe'nin içinin yılda bir iki defa zemzem ve gül suyu ile yıkanması Hz. Peygamber (sav) zamanından beri gelenek hâline gelmiştir. Hatta bu temizlik merasimle yapılır. Günümüzde de Kâbe'nin yıkanmasına özel önem verilir. Devlet başkanını temsilen Mekke emiriyle bazı yüksek devlet görevlileri bu törenlere katılır. Zemzem ve gül suyu karıştırılır. Yöneticiler ve davetliler hep beraber Kâbe'nin tabanındaki mermerleri yıkayıp kurularlar. “Ardından duvarların el yetiyecek kadar kısmı gül suyu ile silinir, çeşitli parfüm ve gülyağı ile duvarlar iyice yağlanır. Ayrıca buhurdanlar yakılır.” (Ünal, 2001, s. 20). Divan edebiyatında sevgilinin yaşadığı muhit de Kâbe gibi kutsal bir mekân olduğu için “kûy-ı yâr”i de temiz ve ferah tutmak lüzumludur. Hatta âşık, fedakârlıkta bulunup sevgilinin yurdunu gözyaşı ile sulamalıdır. Beyitte bu geleneğe atıf yapılarak telmih sanatı yapılmış ayrıca Kâbe, safa, su ve zemzem kelimeleriyle de tenasüp sanatı yapılmıştır. Âşığın gözlerinden akan yaş zemzeme teşbih edilmiştir:

Ka'be-i kûyî safâ kıl sulagil zemzem-veş

Eşk-i çeşmüm aka gör yine ferâgat bâkî (G. 559/2)

[(Sevgilinin) Kâbe (kutsallığında olan) mahallesini zemzem gibi safa ile yıka; (ey) gözlerimin yaşı! Yine akıver, (bu) fedakârlık bakîdir.]

Aşağıdaki beyitte Kâbe'yi tavaf ile sevgilinin etrafını dolaşma ilişkisi dile getirilmiş ve zahidin tavafı ile âşığın tavafı mukayese edilmiştir. Tavaf, bir şeyin “etrafını dolaşma, menâsik-i hacdan olduğu üzere, Kâbe-i Şerife'nin etrafını dolaşma” (Şemsettin Sami, 2019, s. 888) anlamına gelir. Zahit ise edebiyatta kaba sofû, kıt anlayışlı, iman ve ibadetin özünü bilmeyip dış görünüşüyle anlayan, inançta samimi olmayan, riyakâr insanları temsil eder (Pala, 1999a, s. 421) Şair Emrî; safalı, mutlu, huzurlu bir biçimde sevgilinin kapısını tavaf eder. Zahit ise aşkında samimi olmadığı için tavafı başı döner. Şair, kendi tavafını daha içten ve hakiki bulur. Beyitte kaba sofuların Kâbe gibi kutsal bir mekânı tavaf ederken bile aşksız oldukları, hakiki âşıkların ise sevgilinin evini tavafıdan bile çok haz aldıkları vurgulanır. Şair *başı dönmek* ve *Kâbe'yi dönmek* ifadeleri arasında kelime oyunu yapmıştır. Der-i dil-dâr-Kâbe, Emrî-zâhid kelimeleri arasında leff ü neşr-i gayr-ı mürettep sanatı görülür:

Der-i dil-dârı kılur Emrî safâ ile tavâf

Zâhidün başı döner Ka'be tolaşî dönüşi (G. 562/5)

[Emrî, gönlünün bağlandığı sevgilinin kapısını safa ile tavaf eder. Zahidin (ise) Kâbe'de dolanmaktan (bile) başı döner.]

Mihrap, camilerde ve mescitlerde kible tarafındaki duvarda bulunan, imamın namaz kıldığı girintili bölümdür. Divan şiirinde kaş da şekil benzerliği yönüyle mihrap olarak görülür. Âşıklar sevgilinin kaşını kendilerine kible edinir. Hatta edebiyatta henüz mescid ve mihrap yapılmadan önce âşık, sevgilinin kaşlarını kible edinmiştir. Ahmedî'nin bu manayı ihtiva eden beyti şöyledir: *Kible itmiş-idi kaşlarının tâkını gönül/Mescid koyulmadın dahî mihrâb gelmedin* (Akdoğan, t.y., s. 503). Mihraplar her yerde camilerin kible tarafındaki duvarlarındadır. Emrî aşağıdaki beyitte, hüsn-i talil sanatı ile

mihrapların yapılma gerekçesi olarak sevgilinin kaşına öykünmeyi gösterir. Şiirde geçen “arka vermek” deyimini “dayamak ve desteklemek” anlamlarına gelir. Mihrap Kâbe’ye dayanır. Şaire göre bunun sebebi mihrabın sevgilinin kaşına benzemek istemesidir. Mısralardaki kible-kaş, dîvâr-Kâbe kelimeleriyle yine leff ü neşr sanatı yapılmıştır:

Benüm kiblem n'ola her yerde dîvâra yaparlarsa

Kaşuña öykünürmiş arka virüp Ka‘beye mihrâb (M. 29/2)

[Benim kiblemi her yerde duvara yaparlarsa bu şaşılacak bir durum değildir; (çünkü) mihrabın Kâbe’ye arka verip dayanması (senin) kaşına benzemeye çalışması sebebiyledir.]

Aşağıdaki mısralarda da yine sevgilinin kaşları kible ve mihrap olarak görülür. Hatta şaire göre sevgilinin kaşını gördükten sonra mihrap da kibleden yüzünü çevirip sevgilinin kaşına yönelmiştir. Beyitte mihrap kelimesi ile teşhis sanatı yapılmıştır:

Kaşuñı bildi kible-i ahbâb

Kibleden yüz çevürdi pes mihrâb (M. 22/1)

[Dostlar senin kaşını kible olarak gördüler; (hatta öyle ki) mihrap kibleden yüz çevirdi (kaşına yöneldi).]

Emrî aşağıdaki beyitte sevgilinin güzelliğini camiye benzetir. Bu güzellik camisinin mihrabı, sevgilinin kaşlarıdır. Mis kokulu siyah saçlar ise can abidi için bir seccade hükmündedir. Şair; teşbih sanatıyla birlikte cami, mihrab, abid, seccade kelimeleri arasında tenasüp sanatı yapmıştır:

Câmi‘-i hüsnüñ içinde kaşlaruñ mihrâbdur

Zülf-i müşğîn ‘âbid-i câna siyeh seccâdedür (G. 108/3)

[Güzellik camisinin içinde kaşların mihraptır; misk kokulu saçların, can kuluna siyah seccadedir.]

İçinde mihrabın geçtiği aşağıdaki beyitte tarihî bir hadiseye ve bir de ayet mealine işaret vardır. Rivayete göre içkinin yasaklanması konusunda kesin hüküm gelmeden evvel bazı sahabeler sarhoş olarak namaza durmuş ve imam da sarhoş olduğu için bazı ayetleri “ters anlama gelecek şekilde karıştırıp yanlış” okumuştur (Baktır, 2000, s. 459). Bunun neticesinde bir ayet nüzul etmiştir. Ayette Cenâb-ı Hak “Ey iman edenler! Sarhoş iken -ne söylediğinizi bilinceye kadar- namaza yaklaşmayın ...” (en-Nisâ 4/43) buyurur. Aşağıdaki mısralarda bu olay ve ayete telmih vardır. Beyte göre sevgilinin güzelliği bir camiye benzer. Süzgün gözleri sarhoştur ve bu gözler mihraba benzeyen kaşların huzurunda namaza duran imam gibidir. Bu hâli görenler sarhoş gözlerin, güzellik camiinde imamete geçtiğini düşünürler. Mihrap, cami, imamet kelimeleriyle tenasüp sanatı yapılmıştır:

Mihrâba geçdi câmi‘-i hüsninde çeşm-i mest

Kim gördi bunu kim geçe ser-mest imâmete (G. 509/3)

[Güzellik camisinde mest gözlerin mihraba geçti, bunu görenler sarhoş biri(nin) imamlığa geçtiğini gördüler (zannettiler).]

Dîvân'da bir şiirde vefat eden insanların üzerine Kâbe örtüsünden bir parça konulması geleneğine atıf yapılmıştır. Din ve devlet hizmetlerinde önemli vazifeler üstlenmiş insanların mezarlarının ya da tabutlarının üzerine Kâbe örtüsü serilmesi, günümüzde de varlığını devam ettiren bir âdettir. “Mardin’in Nusaybin ilçesinde bulunan Hz. Muhammed'in (sav) torunu Hz. Zeynelabidin'in türbesindeki kabrinin üzerine 2010 yılında Kâbe örtüsü serilmişti.”(Demirkazık, 2012, s. 91). Aşağıdaki mısralarda bu gelenek hatırlatılır. Şair, mezar taşının gölgesini kabri üzerine örtülmüş siyah Kâbe örtüsüne benzetmiş ve kendini bir “aşk şahı” olarak tavsif etmiştir:

Şâh-ı ‘ışkam kabrüm üzre kara Ka‘be örtüsü

Âfîtabum sâye-i seng-i mezâr olmuş-durur (M. 207/1)

[(Ey) güneşim! (Ben) aşk şahıyım; kabrim üstündeki mezar taşının gölgesi, siyah Kâbe örtüsü (gibi) olmuştur.]

Bir başka beyitte ise şair, sevgilinin gönül alan yanağını can Kâbe'si olarak görür. Âşığın gönlü, sevgilinin kaşına yapışmıştır. Şair, bu durumu “Mekke kulpu”na yapışmaya benzetmektedir. “Mekke kulpuna yapışmak” ifadesi ile müminlerin Kâbe kapısına yapışıp dua etmesi kastedilmektedir. Kâbe kapısı altın levhalarla kaplıdır ve halkalıdır. Bu levhalar zamanla inceliyor yırtılmış “Harun Reşid tarafından yenilenmiştir. Harun Reşid ayrıca, kapı üzerine altın halkalar yaptırmış ve kapıyı altın içine yerleştirmiş firuz taşlarıyla süslemiştir.” (Can, 1993, s. 78). İslam kültüründe Kâbe kapısındaki bu altın halkaya yapışılarak edilen duanın mutlaka kabul olduğuna inanılır (Onay, 2004, s. 291). Beyitte sevgilinin yanağı Kâbe'ye, kaşları Kâbe'nin kapı halkasına benzetilmiştir:

Ka'be-i cândur diyelden 'ârız-ı dil-cûsına

Mekke kulpu gibi yapışdı gönül ebrûsına (M. 419/1)

[Gönül alıcı yanağına can Kâbe'si denildiğinden beri gönül, Mekke kulpu gibi (sevgilinin) kaşlarına yapıştı.]

Dîvân'da bir başka beyitte şair, sevgilinin kapı halkasını “Mekke kulpu” gibi sağlam tutmasını kendi kendine tavsiye eder. Çünkü âşiğa ancak o dergâhtan kapı açılabilir:

Mekke kulpu gibi tut Emrî kapusu halkasını

Saña ol dergâhdan olur olursa feth-i bâb (G. 41/5)

[Emrî, (sevgilinin) kapısının halkasını Mekke kulpu gibi (sağlam) tut; sana bir kapı açılacaksa (ancak) o dergâhtan açılır.]

Sonuç

Yüzlerce yıllık edebiyat geleneğinde Kâbe, değişik eserlerin mevzuunu teşkil etmiş; kültür ve edebiyat hayatımızdaki eserlere de konu olmuştur. Başlı başına Kâbe'nin hususiyetlerini anlatan *Kâbenameler* yazıldığı gibi hac ibadeti ve rükünleri dolayısıyla yazılan eserlerde de Kâbe'nin özellikleri üzerinde durulmuştur. Hac yolculuklarını anlatan eserlerle menasik-i hac ve menazil-i hac türündeki eserlerde Kâbe hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Özellikle divan edebiyatı sahasında kaleme alınan bazı edebî eserlerde ise Kâbe, bir mazmun olarak ele alınmış, sevgili ve âşık ile ilgili kimi unsurları aktarmada bir sembol olarak değerlendirilmiştir. Edirneli Emrî (ö. 1575) bu anlayışla şiiirler kaleme alan bir şairimizdir. *Emrî Dîvânı*'nda Kâbe bir mazmun olarak ele alınmış, aşk duygusunun dile getirilmesinde sevgilinin özellikleriyle Kâbe arasında çeşitli bağlantılar kurulmuştur.

Dîvân'daki şiiirlerde sevgilinin kendisi, güzelliği, yaşadığı yer, eşiği, yanağı, kaşları Kâbe'ye benzetilmiştir. Şair; Kâbe ile sevgilinin vasıfları arasında ilişki kurarken sıklıkla teşbih ve leff ü neşr sanatlarına başvurmuştur. Emrî'nin şiiirlerinde sevgilinin yaşadığı muhit Kâbe gibi kutsal görülmüştür. Şair, bu mahallede dolaşmayı Kâbe'yi tavaf etmekle eşdeğer görür. Kaba sofular Kâbe etrafında dönerken bile başı döner hâlbuki gerçek âşıklar sevgilinin kapısını safâ ve aşk ile tavaf ederler. Kâbe'nin duvarları kapısı, örtüsü müminlerce kutsal görülür; inananlar Kâbe duvarına sarılıp öperler. Şaire göre sevgilinin evinin kapısını, duvarlarını ve hatta Kâbe'ye benzeyen yüzünü de bu kutsallıkta görüp öpmek gerekir. Bir beyitte sevgilinin yanağı “can Kâbe'si” olarak tasvir edilir. Kâbe kapısındaki halkaya yapışıp dua etmek makbuldür. Şairin gönlü de sevgilinin yanağına yapışmıştır. Şair, sevgilinin kapı halkasını Mekke kulpu gibi tutup bırakmamayı kendine telkin eder. Çünkü kendisi için tek çıkış yolunu bu kapıda görür. Sevgili güzel kıyafetler içinde ihtişamlı örtüsüyle Kâbe güzelliğinde görünür. *Dîvân*'ndaki bazı beyitlerde sevgilinin yüzü Kâbe'ye, yüzdeki benler ezan okumak için Kâbe duvarına tırmanan Bilâl-i Habeşî'ye benzetilir. Âşığın kendisi sevgiliye yaklaşmamaktadır fakat gönlü sevgiliye meyillidir. Bunun için hacıların Şam tarafından gelip bir gece vakti Kâbe'ye ulaşmaları gibi âşığın gönlü de gece vakitlerinde sevgilinin mis kokulu siyah saçları arasından geçip yüzüne erişmiştir. Eserde bir beyitte sevgilinin güzelliğini gizleyen saçları, Kâbe'yi ziyaret edenlere korku salan Arap bekçilere teşbih edilir. Kâbe yılda birkaç kere zemzem suyuyla yıkandığı gibi sevgilinin kutsal vatanı da âşığın gözyaşlarıyla sulanıp yıkanır. Sevgilinin kaşları âşığın mihrabı ve Kâbe'sidir. Bir beyitte sevgilinin güzelliği camiye, kaşları mihraba, mest gözleri de imama benzetilir. Böylelikle sarhoş bir imamın namaz kıldığı manzarası canlandırılır. Bununla İslam'ın ilk yıllarındaki bazı Müslümanların sarhoş vaziyette namaz kılarak ayetleri yanlış okumaları ve bu olay üzerine içkinin yasaklanması hakkında ayet nüzul etmesi hatırlatılır. *Dîvân*'ndaki bir beyitte ise vefat eden devlet

büyüklerinin üzerine Kâbe örtüsünden bir parça örtülmesi geleneği hatırlatılır. Kendini aşk padişahı olarak tavsif eden şair, kabri üzerindeki mezar taşının gölgesini Kâbe örtüsüne benzetir.

Bu çalışmada İslam inancının en kutsal mekânı olan Kâbe'nin divan şiirinde nasıl bir imge, sembol ve metafor olarak değerlendirildiği, hangi soyut unsurlarla birlikte ele alındığı ve bir mazmun olarak hangi benzetmelere konu olduğu Emrî Dîvânı'ndan hareketle incelenmeye çalışılmıştır.

Kaynakça

- Akdoğan, Y. (t.y.). *Ahmedî dîvânı*. KTB Yayınları.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 27.11.2024
- Akün, Ö. F. (1994). Divan edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 9, ss. 389-427). TDV Yayınları.
- Alvan, T. (Çınar). (2005). *Emrî dîvânı'nın nazım bilgisi ve belâgat yönünden incelenmesi*. [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Baktır, M. (2000). İçki (İslâm'da). *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 21, ss. 458-462). TDV Yayınları.
- Can, Y. (1993). Kâbe. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(7), 67-92.
- Demirkazık, H. İ. (2012). Emrî divanı'nda âdetler ve gelenekler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 9(9), 49-110.
- Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat* (18. Baskı). Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, R. (2016). Emrî'de kelime oyunları yahut harf simgeciliği. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (12), 67 - 91.
- Erdoğan, M. (2013). *Güzellik unsurlarıyla divan şiirinde sevgili*. Kitabevi.
- Fayda, M. (1992). Bilâl-i Habeşî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 6, ss. 152-153). TDV Yayınları.
- Gönel, H. (2010). Divan şiirinde sevgiliye dair. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(3), 208-222.
- H. Altuntaş ve M. Şahin (Çev.). (2011). *Kur'an-ı Kerim Meâlî* (12. Baskı). Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Hakkulov, İ. (1998). *Ahmet Yesevî (hikmetleri)* (E. S. Toplu, Çev.). Millî Eğitim Basımevi.
- Kaplan, Y. (2012). Emrî dîvânı'nda halk kültürü. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 46 (46), 29-54.
- Kavaklıyazı, A. (2016). Divan şiirinde mazmun olarak millet adları. *The 1st International Conference on Studies in Turkology (ICOSTURK'2016)*, Barcelona, İspanya.
- Kaya, H. (2011). Emrî Divanı'nda deyimler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 55-130.
- Kiraz, S. (2020). *İndî'nin manzum menâsik-i hacc'ı (inceleme metin dizin ve sözlük)*. Fenomen Yayıncılık.
- Koşik, H. S. (2017). *Bâkî'nin el-i'lâm bi-a'lâmi beledi'llâhi'l-harâm tercümesi (Fezâ'il-İ Mekke): İnceleme-Tenkitli Metin*. [Doktora Tezi]. Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- Mengi, M. (2000). Mazmun üzerine düşünceler. *Divan Şiiri Yazılar*. Akçağ Yayınları.
- Necâti Bey. (1963). *Necâti Beg divanı*. Milli Eğitim Basımevi.
- Onay, A. T. (2004). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar* (2. Baskı). MEB Yayınları.
- Pala, İ. (1999a). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü* (5. Baskı). Ötüken Yayınları.
- Pala, İ. (1999b). Mazmunun mazmunu. (M. Kalpaklı, Haz.) *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler* (s. 399-402) içinde.Yapı Kredi Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (1995). Emrî, Emrullah. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 11, s. 164). TDV Yayınları.
- Saraç, M. A. Y. (t.y.). *Emrî dîvânı*. KTB Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78368/emri-divani.html> Erişim Tarihi: 27.11.2024
- Şemsettin Sami. (2019). *Kâmûs-ı Türkî*. İdeal Kültür-Yayıncılık.
- Şenödeyici, Ö. (2020). *El-mazmûn beyitlerin ardındaki gizem*. Kut Yayınları.
- Topal, A. (2012). Klasik Türk şiirinde Şam-ı şerif. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 48, 51-70.

- Uçar, Ş. (1995). *Varlığın mânâ ve mazmunu*. İz Yayıncılık.
- Uzun, M. İ. (2001). Kâbe (Türk edebiyatı). *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, ss. 23-26). TDV Yayınları.
- Uzun, Ş. (2009). Şair sultanların şiirlerinde hacca dair unsurlar. *İstem 13*, 331-340.
- Ünal, S. (2001). Kâbe. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, ss. 14-21). TDV Yayınları.
- Yaşaroğlu, M. K. (2001). Kâbe (fıkıh). *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, ss. 21-22). TDV Yayınları.
- Yılmaz, B. (2019). Emrî Divanı'nda hüsn-i ta'lil malzemesi olarak deyimler. B. Yuvalı ve T. Eğri (Ed.). *8. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı I*. (35-48) içinde.
- Yılmaz, B. (2024). Emrî dîvânı'nda anâsır-ı erbaanın örneklerle izahı. *Folklor Akademi Dergisi*, 7 (1), 208-221.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ÇELİK

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.